

Et afrikansk perspektiv på hva utvikling er

AV AGNES CHEPKWONY

Menneskets historie har vært karakterisert ved en forandringsprosess, fra det som kan sees som primitive jaktredskaper, via egyptiske papyrus til atom- og data-alderen. Dette tyder i retning av en slags bevegelse – i Darwins terminologi evolusjon fra enkle former for liv til de mer sofistikerte. Drivkraften i denne prosessen har vært den dialektiske interaksjon mellom menneske og natur. Konsekvensen av denne interrelasjon mellom samfunn, natur og tid går sammen i det begrepet som vi her diskuterer, nemlig utvikling. Begrepet er således resultatet av en historisk prosess.

Ettersom *utvikling* er en kontinuerlig bevegelse, merker vi oss at begrepet har vært definert og diskutert fra ulike synsvinkler av forskjellige forskere. En del mer objektive idealister har definert begrepet som en bevegelse som er bestemt av en «første beveger» –, trolig Gud. Andre, de subjektive idealistene tror at den er påvirket av spesielle subjektive faktorer under menneskets kontroll. Materialistene ser den som en kontinuerlig bevegelse i tid og rom, helt innenfor menneskets kontroll gjennom dets bevisste produktive aktiviteter. Den dialektisk-materialistiske tolkingen forutsetter at enhver bevegelse hovedsaklig er et resultat av en konflikt mellom motsetninger, og at en kvalitativ forandring vil komme frem av kvantitativt oppsamlede forandringer. Deres syn på utvikling innebærer således at en karakteristikk av prosessen må omfatte kvantitative og kvalitative indikatorer. Det er neppe nødvendig å peke på at bestemte sosioøkonomiske mønstre kommer som en følge av den dialektiske materialisme. Samtidig ser man her menneskets historie som noe som gjennomgår forandringsfaser fra primitive samfunn, slaveri, feudalisme, kapitalisme til sosialisme. Her har den dominerende kraft i bevegelsen vært konflikten mellom produksjonskrefter og produksjonsforhold. Men man fristes til å spørre om den sosio-økonomiske bevegelse som er beskrevet ovenfor er noe selvsagt som hvert eneste land bør følge.

Skjønt *utvikling*, her beskrevet utfra et filosofisk synspunkt, synes å være en kontinuerlig bevegelse, har begrepet med tiden fått ulikt innhold og form. I den senere tid har begrepet fått en ny betydning og brukes hovedsaklig med henvisning til land i sør – de fattige. Det er også brukt i et lineært perspektiv, som er en vesterlandsk måte å oppfatte tid og rom på, og ikke nødvendigvis den «sydlige» forståelsen av begrepet, som f.eks. i Asia er sykklisk.

Dette er ikke en historisk tilfældighet. Det er snarere slik fordi at begrepsanvendelsen er utviklet under nasjonale frigjøringskamper, og fordi folk som formet begrepet kom fra «Norden». Tidligere brukte man for det meste ord som «fremgang» og «vekst», som falt sammen med de nåværende termer forsåvidt som man mente at den harmoniske utvikling av det kapitalistiske systemet medførte automatisk overensstemmelse mellom kvantitative og kvalitative forandringer. Vanskeligheten er den at det ikke bare er «utvikling» som er under diskusjon, men også dens datter «under-utvikling». Utviklingsforskere hevder at underutvikling innen et område f.eks. Afrika, er forårsaket av utvikling i et annet område. Således er f.eks. konsekvensen for Afrika av slavehandelen og kontakten med Europa bra illustrert av Walter Rodney i hans bok «How Europe underdeveloped Africa.» Det viser seg at utviklingsprosessen ikke er nøytral, og den bør følgelig ikke sees isolert ut fra et nasjonalt, regionalt eller globalt synspunkt, men må sees i en dialektisk sammenheng. Selv om emnet altså er begrenset til et afrikansk perspektiv, må utvikling analyseres fra et globalt perspektiv. Dette er så avgjort tilfelle fordi spørsmålet om afrikansk utvikling fundamentalt sett er et spørsmål om hele den nåværende internasjonale ordens historiske utvikling.

Karakteristiske trekk i utviklingsprosessen

Utvikling kan betraktes fra sosiokulturell, politisk og økonomisk synspunkt, men de avgjørende faktorer er de som henger sammen med selve grunnlaget, dvs. produksjons-faktorene og – forholdene. Den vanligste målestokken for utvikling er veksten i brutto nasjonalproduktet. Men i denne befolkningsekspløsjonens tid i de underutviklede områdene har man der kommet til å foretrekke å tale om *per capita* vekst, siden det letter jevnføringen mellom landene.

Bruken av overnevnte kriterier synes likevel å overbetone vekstdimensjonen i utviklingen. Det har vært hevdet at strukturforandrin-

ger som tillater bedre sektorrelasjoner og inntektsspredning er mer signifikante kriterier for utvikling. Med tanke på dette har de fattige landenes strategi vært å forsøke å oppnå en høyere vekst i industri enn i jordbruk. Som målestokk for inntektfordelingen brukes adgangen til sosial service og statistikk over inntektsforskjeller.

En del organer innenfor FN og spesielt Verdensbanken har understreket *basisbehov* måten (tidligere utviklet i Nyereres arbeider om ujamna og sosialisme), og på dette grunnlag skilt mellom *absolutt* og *relativ* fattigdom. Dette er interessant fordi det hevdes at absolutt fattigdom, dvs. når basisbehov (bolig, mat, klær) ikke tilgodeses, er det viktigste, som burde imøtekommes internasjonalt. Men det må slås fast kategorisk at, skjønt basisbehov måten kan sette «folk» i sentrum for utviklingen, ble det en unnskyldning for utviklingslandene til ikke å gjøre meget med behovet for strukturforandring, f.eks. å arbeide for en ny økonomisk verdensorden.

Bortsett fra alle kriterier synes det meg at en realistisk, komparativ måte å nærme seg utviklingsproblemet på ikke kan neglisjere livskvalitetsmålestokken. Selv om den såkalte livskvalitetsindeks er blitt kritisert på grunn av den skrøpelige teoretiske basis, med f.eks. overbetoning av den demografiske faktor, så tror man at denne indeks kan forbedres så den blir en god målestokk for utvikling.

Utviklingsbegrepet fra et spesifikt sosio-økonomisk utgangspunkt

Globalt sett presenterer nåtiden seg som et dualistisk system i forhold til det enhetlige system som eksisterte før sosialistblokken trådte frem. Også for hvert enkelt land er det særskilte strukturer, avhengig av de ulike historiske, geografiske og sosiale erfaringer. For Afrikas vedkommende har en rekke faktorer påvirket nasjonalisters oppfatning, forståelse og gjennomføring av utviklingsideer. På terskelen til uavhengighet ble nasjonalistene konfrontert med en splittet verden, med det resultat at de måtte ta parti når de skulle velge utviklingsstrategi. Men tradisjonelle og kulturelle institusjoner ble også faktorer som man måtte regne med. Disse nasjonalister var selv produkter av disse faktorer. Valg av utviklingsmåte ble i stor grad påvirket av eksterne og interne faktorer. Således ble den sosialistiske orienteringen forsterket ved det tradisjonelt afrikanske samfunnsnivå, prematurt klassesystem, nasjonal union midt under frihetskampen og eksistensen av en internasjonal sosialistisk bevegelse (både i sosialistiske og kapitalistiske blokker). Den sosialistiske orienteringen i Afrika var

varierte, f.eks. ujamaasystemet hos Nyerere, «negritude» hos Senghor, autentisitetsdebatten hos Mobutu i Zaire og harambee hos Kenyatta. Etter 1975 brøt det frem en mer ideologisk orientert sosialisme som er manifestert i land som Angola, Mocambique og Etiopia. På gressrotplanet hadde nedarvede holdninger og verdinormer fra kulturkonfrontasjonen mellom det tradisjonelle afrikanske samfunnet og storbyen influert deres oppfatning av hva utvikling er. For dem var utvikling bildet av den hvite koloniherrn – en bil, et godt hus, en hvit skjorte, hvite sokker o.l., (iøynefallende forbruksvarer) – mer enn et stabilt og gjensidig samfunn som sikret basisbehovene for alle sine medlemmer. En spesiell følge av dette, som har vist seg å være en hovedhindring for utvikling i den post-koloniale perioden, er den nedarvede holdningen til arbeid. I særdeleshet så man arbeidet som en straff heller enn som en skapende aktivitet som gir livet mening. Menn var stolte over å slippe denne straffen, og overlot mestedelen av det produktive arbeidet, særlig i landsbyene, til kvinner.

Derfor har utviklingsbegrepet i alle sosiale lag i utviklingsverdenen, og særlig i Afrika, med tiden endret seg. Infiltrasjonen av vestlandske kulturelle og sosiale atferdsmønstre i det tradisjonelle afrikanske samfunnet har deformert den naturlige sosiale forandringsprosess. Som en følge av dette arvet afrikanske land en dualistisk økonomisk struktur, karakterisert ved en moderne sektor og en tradisjonell enklave. Ved frigjøringen ble følgelig verdier og normer som preget det økonomiske systemet tvedelt ved denne dualismen.

Denne tvedelingen ledet uvilkårlig til to dominerende tankeganger når det gjaldt utviklingsstrategi. De som gikk mer i retning av de tradisjonelle verdier og normer understreket betydningen av å velge en utviklingsmåte som var basert på den opprinnelige afrikanske livsoppfatningen (Nyerere, Nkrumah, Senghor, Tom Mboya). På den motsatte siden gikk modernist-gruppen inn for at man skulle utvide den moderne sektoren og dermed bryte med det tradisjonelle mønster som de oppfattet som en hindring for forandring. (Elfenbenskysten).

Noen argumenter som afrikanske «tradisjonister» legger frem

Den grunnleggende forutsetning for denne skoleretningen, særlig for «de afrikanske sosialistene», var at utviklingsstrategien må være utfyllende og være på linje med det afrikanske samfunns institusjonelle struktur. Ideen bak dette var ikke en ren reproduksjon av det

primitive samfunn, men heller en modernisering og forbedring av levestandarden innenfor rammen av afrikanske sosiale og kulturelle verdier. I bunn og grunn betyr dette en utviklingsmåte som tar sikte på oppbyggingen av et modernisert samfunnsliv som betoner gjensidig sosial ansvarlighet i produksjon og distribusjon. Dette er ikke noe annet enn en sosialistisk retning. I erkjennelse av de nedarvede strukturers avhengighet av et internasjonalt kapitalistisk system og en innebygget fattigdomsmekanisme i dette systemet valgte de afrikanske sosialistene uvegerlig å arbeide med *selvtillit* (kujitegmea) som verktøy og endelig mål for nasjonprogrammer.

Etter å ha fastlagt selvtillit som et viktig arbeidsredskap og som et mål, gikk de inn for strukturforandring, særlig på det økonomiske område for å fremme en mer rettferdig nasjonal og internasjonal økonomisk orden. På en måte krevet dette at man la mer vekt på jordbruksutvikling enn by-utvikling, en forandring i handelsmønstre, produksjonsstruktur og relasjoner. Alle disse anstrengelser er blitt karakterisert som «kvalitative» målsettinger for økonomisk utvikling.

I erkjennelsen av sparsomme finansressurser har afrikanske sosialister innsett at «mennesket» er det totale og sentrale i utviklingen. Dette nødvendiggjorde en demokratisering av det institusjonelle system for å fremme «folkets» deltagelse i oppbyggingen av en nasjon. I et nøtteskall var altså hovedmålet for selvtillit strategien oppbyggingen av et rettferdig, upartisk, partisipatorisk og utholdelig samfunn innenfor rammen av en afrikansk ethos.

«Modernistenes» syn

Selv om det i praksis er mulig å peke ut en rekke land som har fulgt den kapitalistiske veien, med vekt på utviklingen av den overtatte moderne sektor, er det vanskelig å finne det systematiske teoretiske grunnlaget for denne gruppen av nasjonalister. Litteraturen er diffus, og slagordene avviker fra innholdet ellers.

Det ligger likevel i det teoretiske grunnlaget for disse nasjonalistene at de tradisjonelle afrikanske verdier så å si ikke bør spille noen rolle i den nasjonale oppbygging, mens den moderne sektor menes å være i stand til å få i stand en rask og holdbar vekst. For å opprettholde en voksende moderne sektor under trykket fra de begrensede finansers onde sirkel har modernistene valgt den «åpne dørs politikk», uten å revurdere de multinasjonale korporasjoners rolle. Dette betyr

en stadig styrking av storbyrelasjonene.

En annen konkret observasjon fra de afrikanske land som valgte den kapitalistiske utviklingsmåten er tilsidesettelsen av «mennesket» som det sentrale instrument og mål for økonomisk fremskritt. Således viser erfaringen fra disse land at, tross vekten på økonomisk vekst, er lite blitt gjort for å bedre den materielle velferd og livskvalitet for folkemassene, der fattigdommen har vokst både relativt og absolutt.

Selv om nesten alle ikke-statlige institusjoner har hver sin tolking av mål og middel for utvikling, er det fornuftig å begrense oversikten til å omfatte forskjellige *religiøse* institusjoner på grunn av deres innflytelse på atferd og statsmaskineriet.

Ut fra en afrikansk kontekst vil vi konsentrere oss om to vesentlige religiøse grupperinger, nemlig kristendom og islam i Afrika sør for Sahara. I avsnittet om «afrikanske sosialister» er oppfatningen av hva utvikling er i forhold til afrikanske religioner tatt med. På den ene siden er kristne, særlig protestantene, positivist, og de går inn for at samfunnet skal utvikle seg gradvis i det det følger naturens lover, i forventning om eskjatologien. På den annen side tror muslimerne på total overgivelse til Allah. Kristendommen gir således rom for en aktiv interaksjon mellom mennesket, Gud og natur (fri vilje), mens islam overlater hele ansvaret for menneskets skjebne til Allah (fatalisme).

I denne kontekst er gjennomføringen av forskjellige politiske strategier, – sosialistisk eller kapitalistisk –, blitt lettet eller hindret i ulike land på kontinentet, avhengig av de religiøse institusjoner i disse landene. Men i land der kristendommen er sterk, kan man iakta en viss deltagelse i den sosio-økonomiske utvikling av samfunnet, takket være de store moderkirkene som har sørget for en flom av midler til ulike velferdsprosjekter, særlig innenfor utdanning og helsevesen. Islam har vært temmelig svak når det gjelder fremveksten av en aktiv utviklingsstrategi. Likevel er det ganske vanskelig å generalisere når det gjelder den relative medvirkningen fra de forskjellige religiøse grupperinger i utviklingen på det afrikanske kontinent, især med tanke på den ideologiske, filosofiske og psykologiske innflytelse på folks holdning til arbeid og lignende. Det er også åpenbart at de kristne prioriterer «livskvaliteten» som det avgjørende i forståelsen av hva utvikling er. I dette perspektiv blir det et problem for kristne å forene de kvalitative og kvantitative verdier. Et annet problem som de stilles overfor er den nedarvede motsigelse mellom de forskjellige

misjonssyn når det gjelder oppfatningen av utvikling og mennesket. Disse problemene er tatt opp i et skrift med tittelen «Kirkens rolle i utviklingen i Kenya.»

En vurdering

Det er for tidlig å foreta en komparativ vurdering av de utviklingsstrategier som de forskjellige idé-skoler har valgt. Vi må for så vidt erkjenne det faktum at valget av den sosialistiske metoden og gjennomføringen av den medførte uforutsette eksterne og interne intervensjoner med uunngåelige tunge startomkostninger for den grunnleggende gjenoppbygning. Dette medfører en forsinkelse i utviklingstakten i begynnelsesfasen for en sosialistisk utvikling. På medaljens bakside finner vi at den kapitalistiske måten ikke forårsaker en omfattende sprengning av nedarvet struktur og internasjonale relasjoner, slik som man kunne ha ventet i de landene som hadde påtatt seg å fremvise en høyere vekstrate enn den foregående. I stor utstrekning har dette ikke vært tilfelle! Skjønt det kan innvendes at «modernistene» ikke trengte spesiell motivasjon fordi de hadde tilstrekkelig støtte fra sine partnere. Alt i alt har verken den sosialistiske eller den kapitalistiske måten fulgt en upartisk kurs, på grunn av den eksisterende urettferdige internasjonale orden og interne motsetninger som er det naturlige resultat av en sosial polariseringsprosess. Utviklingshjelpens maskineri er ett eksempel på hvordan de internasjonale strukturer har medvirket til underutviklingen av både sosialistiske og kapitalistiske stater, men dette har hatt størst effekt på sosialistiske stater på grunn av deres avhengighet av hjelp (Tanzania).

Konklusjon

Etter denne oversiktskissen står en mengde spørsmål igjen. Først og fremst gjelder det gjenstanden for utvikling og den vekt denne har. For eksempel: overbetoningen av den moderne sektor som det som utviklingen særlig skal rettes mot synes uakseptabel når man tenker på det omfang og relative del av befolkningen som den omfatter. En utviklingsstrategi kan ikke gå forbi nitti prosent av den befolkning som er henvist til den tradisjonelle enklave.

For det annet, med den gitte dualisme i verdenssystemet, er det umulig å se hvordan et land kan begrense seg til relasjoner til *en* isolert blokk. Den ideologiske øst-vest strid har en tendens til å tvinge

enkelte land inn i bestemte relasjoner, ikke nødvendigvis etter eget valg (Angola).

Et annet forhold som må tas i betraktning er nødvendigheten av regional integrasjon. Den kortvarige erfaring om ideologisk krigføring i Afrika demonstrerer de uoverstigelige hindringer som er involvert i forsøkene på å forene (integre) land med forskjellige ideologiske overbevisninger. Dessuten stiller det faktum at en del av det afrikanske kontinent fremdeles ikke er befridd (Sør-Afrika og Namibia), de uavhengige landene (frontlinjestatene) overfor en større utfordring. Således har de sparsomme utviklingsressurser- og anstrengelser stadig omdirigert frigjøringskampen. Dette har også hemmet enhet og samarbeid (kulturelt, sosialt, økonomisk og politisk) på det kontinentale og regionale plan.

Endelig føler man at afrikanske lands uungåelige deltagelse i våpenkappløpet uvilkårlig har berøvet dem meget av utviklingspotensial. På en måte er det kunstige behov for stadig stigende forsvarsbudsjetter, noen ganger opp til 40% av de totale statsutgifter, fremkalt av supermakt geopolitikk. (To okser sloss og gresset lider – provokasjoner fra lokale kriger av Afrikas horntypen). På den annen side stammer forsvarsutgiftene etter deres størrelse og natur fra den historiske oppdeling av Afrika, noe som skapte nasjonale grenser som ikke falt sammen med de etniske grupperinger, idet de fordelte en etnisk gruppe på forskjellige stater, f.eks. somaliene som finnes i Etiopia, Kenya og Tanzania.

Men selv om våpenkappløpet har fortsatt å bygge seg opp, ligger livets omkostninger og trusler fremdeles hos supermaktene. Det som reflekteres i Afrika er bare en skyggeeffekt som gjentar seg. Dette illustrerer nødvendigheten av en utviklingsstrategi som prioriterer menneskelig utvikling, og hvis det er tilfelle, behøves en utfordring til en ny og altomfattende konsepsjon.